

GRADSKO STANOVANJE U BRAZILU

Dr. Nedeljko Borovnica, dipl.ing.arh.

Moj stari prijatelj, a kasnije i kum, Dr. Nedja Borovnica, našao se sticajem okolnosti u Brazilu i to nigde drugde nego u njihovoj prestonici Braziliji, koju su zajedno projektovali i realizovali čuveni Oskar Nimajer i Lucio Kosta. Kao poznati ekspert za urbanizam i stambenu izgradnju (nosilac je niza veoma prestižnih nagrada na raznim konkursima), Nedja je brižljivo "skenirao" šta se na polju stanovanja u gradu domaćinu dešava, pa nam je poslao ovaj dragoceni materijal uz dozvolu da ga objavimo i u našem časopisu, što mi evo, sa zadovoljstvom i činimo. Tekst objavljujemo u integralnoj verziji, a njega i kumu Svetlanu sdačno pozdravljamo uz molbu da nas obraduju sa još ovako lepih priloga... (M.Č.)

1. UVOD

Da bi se prikazala jedna tako značajna funkcija grada kao što je stanovanje, u bilo kojoj zemlji, treba se odmah opredeliti za jednu od dve mogućnosti i to:

- (1) Prikaz baziran na statističkim podacima, gde bi akcent bio na dostignutom standardu koji se iskazuje uobičajenim pokazateljima, kao što su: broj stanova na 1000 stanovnika, prosečna veličina stana, starost stambenog fonda, opremljenost stanova instalacijama, itd.,
- (2) Prikaz tekuće prakse, odnosno, najnovije tržišne ponude. Ovaj drugi način nije tako sveobuhvatan kao prvi, ali odredjenim stručnjacima (arhitektima pre svega) kao i korisnicima stanova, daje mnogo više detalja o dostignutom kvalitetu stanovanja, nego što daju statističke činjenice.

Ovaj prikaz će sadržati i poredjenje sa našim, srpskim uslovima, što smatramo da je još bolje, nego samo da se prikažu rešenja stanova, koji se putem oglasa u dnevnoj štampi nude na prodaju. *(1)

To što se da videti u ponudi, namenjeno je, pre svega, srednjoj klasi. Stanovi su od 50–400, pa i više m². Ovoliki raspon od 1:8 u veličini stanova je iz dva osnovna razloga:

- (1) Unutar srednje klase postoje znatne razlike u imovnom stanju i
- (2) Manje stanove često kupuju mladi bračni parovi bez dece ili samci, za koje se predpostavlja da će, kad pristignu deca i kad ekonomski ojačaju, biti u stanju da kupe veći stan.

U svakom slučaju, ovim prikazom se pokriva dominantni vid stanovanja u gradskim uslovima. Pri tome se podrazumeva da se radi o stanovima u višespratnim stambenim zgradama.

O socijalnim stanovima, kao i o individualnom stanovanju, biće reči nekom drugom prilikom. Dakle, podjimo u posetu brazilskom stanu.

2. PRILAZ I OKRUŽENJE STANA

Kada se nadjete u nepoznatom gradu, a treba negde da idete u posetu, a pri tome i automobilom, uvek je prisutan strah od teškoća pri parkiranju vozila. Ovde je taj strah skoro izlišan.

U Braziliji, u stambenim blokovima postoje veliki parkinzi. Brazilija je i ovde izuzetak jer je grad planiran i gradjen u eri motorizacije i za automobil (pakosnici kažu: ne i za pešake).

U drugim gradovima (već poodavno) svaka stambena zgrada na svojoj parceli ima više parkinga ili garažnih mesta nego što ima stanova u zgradi. Vlasnici ili korisnici stanova plaćaju priličan zakup za stacioniranje vozila, pa makar sami i ne koristili automobil. Ovakvi kriterijumi, odnosno urbanistički uslovi važe i za poslovne sadržaje i sprovode se striktno, bez obzira

*(1) Grafički kvalitet dnevne štampe je izuzetno visok, sa kolor fotografijama kao u najboljim časopisima. A osnove stanova su kvalitetno iscrpane da se vide svaka daska i pločica u pravoj boji. Nameštaj i oprema su dati bez stilizacije, u fototehnici. Svaki prostor ima diskretno, ali čitljivo označenje dužine svih zidova, što je vrlo bitno zbog eventualnog angažovanja dekoratera koji opremaju stanove.

na to gde se smeštaju automobili: u podrumu, na nižim etažama objekta ili čak na krovu, ako objekti nisu tako visoki. I konačno, pešaci se ne provlače između automobila koji su parkirani po trotoarima. A setimo se samo naših gradova!

Već sam ulaz u parcelu objekta je kontrolisan. Najčešće sa istog mesta se kontroliše ulaz pešaka i vozila. Posetioци mogu dalje samo uz prisustvo i saglasnost domaćina kod koga se ide u posetu.

Kontrola ulaska u objekte ne govori samo o bezbednosti stanara *(2), čemu se inače u Braziliji pridaje veliki značaj, već i o ozbiljnosti upravljanja i održavanja stambenog fonda. Sve se to plaća mimo stannarine (koja u slučaju vlasništva i ne postoji), i pored čuvanja obuhvata održavanje i popravke instalacija i zajedničkih prostora u objektu i na parceli, sa svim nepovoljnim posledicama za stanare ukoliko svojim ponašanjem oštećuju bilo šta u zgradi. Ovakva organizacija se sprovodi na nivou zgrade, a često (što je povoljnije i racionalnije) na nivou grupacije objekata ili kondominijuma.

Kondominijum podrazumeva da se stannarima, pored stana i garaže, omogućiti korišćenje brojnih drugih sadržaja, kao što su: klubske prostorije (često odvojene za odrasle i decu), sportske sale, bazeni, teniski tereni i dr., što stanovanje u ovakvim zonama diže na mnogo viši nivo standarda, ali vodi i segregaciji po klasnoj osnovi. Takodje je bitno što je prostor kondominijuma ogradjen i potpuno kontrolisan, tako da je izolovanost i fizički vidljiva.

3. ZGRADA I PARCELA

Zgrada, kao i kondominijum, je istovremeno i kućna adresa, pa Brazilci nastoje da to na neki način personalizuju, dajući objektima često zvučna imena, kao na pr. EDIFICIO (zgrada, objekt) VILA ROMANA,

*(2) Čuvanje se sprovodi i u zonama individualnog stanovanja, gde se (ukoliko grupacija nije ogradjena) angažuju noćni čuvari, koji obično nadgledaju jednu ulicu sa 20–25 kuća. Obično su to penzionisani policajci i toliko su "diskretni" da se daju videti samo jednom u mesecu, kada naplaćuju račun.

CONDOMINIO "MUSTIQUE", CONDOMINIO "NEO MILANO", itd. Naravno, to se ne uspeva i u Braziliji *(3), gde objekti u stambenim četvrtima dobijaju oznake: A, B, C, D itd, a adresa liči na šifru kao na pr.

Adresa	Značenje
SHIS	Sector Habitacionais Individuais Sul (Južni sektor individualnog stanovanja)
Ql 09	Quadra Interior 09 (Interna četvrt 09... Interna u odnosu na saobraćajnicu pored jezera)
CONJ 16	Conjunto 16 (stambena celina br. 16)
CASA 09	Kuća br. 9

Ove "šifre" na svoj način je doživeo jedan Brazilski pesnik za koga kažu da poseduje izuzetan urbani senzibilitet: "Blokovi, osovine, četvrti... Gospodo, ovaj grad je aula (predvorje) geometrije!" (Nicolas Behr: "Pesma tvojoj četvrti").

Kao što svuda u svetu zgrada i parcela čine cellnu, tako je to i u Brazilu. Samo je ovde parcela skoro nepromenljiva od nastanka grada. Zbog toga se u gradovima, kao što je na pr. Sao Paulo (oko 20 miliona stanovnika sa okolinom – najveća urbana aglomeracija na južnoj hemisferi) u centralnim zonama grada može videti da su mnogi objekti sa preko 20 spratova visine, izgradjeni na parcelama od 1000–2000 m², na kojima su nekada bile stambene zgrade visine P+1. To je ponegde sasvim očigledno, jer u susedstvu još postoje isti takvi objekti.

Razmak između novoizgradjenih visokih objekata je vrlo mali. Zbog toga arhitekti sužavaju osnove objekata kako idu ka višim etažama, i to po pravoj a nekad i po lučnoj liniji, da bi se obezbedilo koliko toliko dnevno svetla. Naravno, to se radi kod novijih objekata koji se umeću između postojećih.

*(3) Najnovija je pojava da se i u Braziliji, za sada izvan Centralne zone (Plano Piloto) masovno grade kondominijumi.

Ima ih već preko 700, od čega je samo 140 (20%) usaglašeno sa Urbanističkim planom (Prosečan broj stanovnika u jednom kondominijumu je od 500–700 ljudi).

Sve su to dodatni, ali vidljivi elementi personalizacije *(4) koji kod stambenih objekata tako gradjenih idu i prema "Individualizaciji". To je pojava kojom se pokušavaju ublažiti negativni aspekti kolektivnog stanovanja, a što je najdrastičnije uzrokovano tzv. racionalizacijom tipske osnove sprata, sa što većim brojem stanova po etaži, po jednom liftu i po jednom stepeništu, pa čak i po jednoj kanalizacionoj vertikali.

Trenutna praksa u Braziliji je upravo suprotna iznetim vrednosnim kriterijumima racionalne stambene izgradnje koji su jedno vreme i kod nas bili vrlo prisutni i vrlo cenjeni. Zgrade se projektuju i grade na sledeći način:

- jedan, najviše dva stana po stepeništu na jednoj etaži;
- stepenište se uopšte ne koristi u normalnoj komunikaciji, već je isključivo servisno i požarno;
- iz lifta se ulazi u tzv. HALL SOCIAL, prostor ne mnogo veći od liftovske kabine i on je najčešće u središtu stana. skoro u dnevnoj sobi, ako je jedan stan po stepeništu-spratu;
- pored ovog lifta (ELEVATOR SOCIAL) postoji obavezno i servisni lift, koji je pored stepeništa i iz kojeg se ulazi u "servisni" deo stana, o čemu će kasnije biti govora.

Na ovaj način, uz dodatne velike terase (često i preko 30m² kod većih stanova) korisnici stanova imaju utisak da žive u individualnoj-porodičnoj zgradi, sa susedima koji su gore i dole, a ne levo i desno. I takva kuća često im je podignuta na visinu tridesetog sprata.

U prilog tom utisku i opredeljenju za takav način stanovanja ide i bezbednost koju pružaju ovakvi objekti, kao i standard zajedničkih površina u prizemlju i parteru koji obezbeđuju kondominijumi. Zbog svega toga, ovakvi stanovi su skuplji od individualnih kuća.

Treba još dodati da je funkcija velikih terasa i zaštita od sunca (briseleji se retko

*(4) Ovom temom posebno su se bavili francuski arhitekti. 70-ih godina 20-og veka (Vuarenneson Ph et groupe: "Recherche pour un habitat personnalise", Paris 197.)

koriste u stambenoj izgradnji) i od kiše. Uz prirodne uslovi kakvi postoje u Brazilu *(5), druga zaštita nije ni potrebna, jer:

- hladnoće uglavnom nema pa se neki delovi objekta (servisni deo stana) ne zatvaraju spolja. Ponekad i čitavi, čak i ogromni objekti kao što je na pr. medjunarodni aerodrom u Braziliji, nemaju spoljne zidove;
- jakih vetrova takodje nema (uzgred, nema ni zemljotresa!).

Drugo ništa ne ugrožava stanare u ovim "čardacima ni na nebu ni na zemlji" ma da ni po tlu ne gamiže ništa opasno, kao što to u tropima često očekuju slabo obavešteni. Naravno, "opasni dvonošci" se isključuju, ili se pak pokušavaju isključiti funkcionalnim rešenjima i režimom korišćenja objekata.

Kada se u medjusobnu vezu dovedu sledeće činjenice:

- opredeljenje gradskog stanovništva (njihove srednje klase) za stanovanje u visokim objektima,
 - oportuno ponašanje graditelja koji se orijentišu na pojedinačne parcele,
 - poštovanje nasledjene saobraćajne matrice od strane gradskih urbanističkih vlasti,
- onda je jasno što je slika grada (morfologija fizičkih struktura) kod velikih brazilskih gradova drugačija nego kod severnoameričkih pa i evropskih. Naime, u Sao Paolu i Belo Horizonte-u (4 miliona stanovnika) na ogromnim površinama dominiraju soliteri visine oko 20 spratova. Kontinuitet prekidaju samo parkovi i favele. Podsetimo se da je kod američkih a u poslednje vreme i kod nekih evropskih gradova koncentracija visokih objekata samo u centralnoj zoni grada. Ostali gradski prostori su izgradjeni sa mnogo ni-

*(5) Brazilci su imali "sreću" sa tlom i klimom. To je vrlo stara kontinentalna ploča gde odavno nema živih vulkana ni pomeranja tla, pa ni zemljotresa. Zbog blizine ekvatora trajanje dana i noći je ujednačeno (najveća razlika je 11:13 časova, a kod nas je to 8:16) tako da ne postoji kumulativni efekat zagrevanja ili hladjenja tla, kao kod nas u dolinama. Posebna pogodnost je što u vreme njihovog leta skoro svakodnevno padaju kiše. Najveće probleme ovdašnji stanovnici imaju od suvog vazduha u vreme njihove "zime" (april-septembar), kada uopšte nema kiše.

žim ili sasvim niskim objektima. Brazilija je i ovde izuzetak, gde su visoki objekti samo u centru, a tzv. blokovi visine 4 i najviše 6 etaža su u širem centru, dok u okruženju dominira individualna izgradnja.

4 – STAN

Beogradski arhitekti često se sa pravom ponose tzv. Beogradskom školom u stanovanju i "Beogradskim stanom", a što je sve nastalo 70-ih godina 20.veka u jednu najvećeg obima stambene izgradnje kod nas.

To naše iskustvo, nastalo u procesu koji je trajao 20-tak godina u kontekstu tada važećih društvenih ciljeva kao što su: masovna i racionalna stambena izgradnja, zaslužuje, naročito svojim konkretnim ostvarenjima (manje je bilo istraživačkih i teorijskih doprinosa) *(6), poštovanje kao naše vredno nasleđe.

Medjutim danas, posle već "završene" bitke imamo pravo, pa i obavezu, na kritičko sagledavanje tog našeg iskustva *(7) jer ćemo, u komparaciji sa tuđim iskustvima, istovremenim i kasnijim, vrlo brzo zaključiti sledeće: mi smo naš stan osakatali i osiromašili u površinama i u nekim funkcijama.

Možda ova konstatacija zvuči grubo, ali ona će sigurno biti u rezimeu svake poštene kritičke analize, koja je neizbežna. Ne samo zbog promene društvenog sistema i tzv. tranzicije. Usudjujem se reći da je višedecenijska praksa u stanovanju, gde je na pjestalu bio stan sa 50–60 m² doprinela i najopasnijoj pojavi kojoj je izložena jedna nacija, tzv. beloj kugli. Siromaštvo i ekonomski sistem koji je građanima obećavao rešenje stambenih potreba (često se od obećanja nije dalje ni išlo) samo su delimično opravdali situ-

*(6) Od objavljenih radova tome su možda najbliži sledeći, koje navodim prema sećanju: B.Aleksić: "Savremeni stan", M. Čanak: "Vrednovanje kvaliteta u stanovanju", a takodje i radovi O FLEK-SIBILNOSTI i M.Lojanica: "Stan se koristi i menja" (izvinjavam se čitaocima i pomenutim autorima što se u navodjenju ovih radova moram osloniti samo na sećanje).

*(7) Autor ovih redova smatra da ima pravo na kritički osvrt na taj period, jer je i sam bio aktivni učesnik pomenutog procesa.

aciju u kojoj smo se našli. Ispada da su samo tzv. divilji graditelji imali pravi odgovor, jer nisu pristajali na takve pogubne kompromise – na višedecenijsko čekanje da ti neko drugi reši stambeni problem. Alternativa je bio i odlazak u gastarbajtere, odakle se mnogi nisu vratili.

Druga naša specifičnost u stambenoj politici i praksi bila je da u istom stanu živi jedna porodica, istovremeno ili u sukcesiji (...i pradedi je bio dobar ovaj stan!) pa su se zbog toga javila i ozbiljna istraživanja o mogućnostima prostorne transformacije takvog stana da bi se tokom njegovog korišćenja zadovoljile potrebe porodice koje se, njenim starenjem, nužno menjaju. Naravno da su rezultati takvog istraživanja teško bili primenljivi za prosečan stan od 50–60 m², a željeni ciljevi su mogli da se ostvare samo na dva načina: (1) spajanjem dva susedna stana ili, (2) mobilnošću – preseljenjem u drugi, veći stan.

Vratimo se temi bez daljeg lamentiranja. Pre toga se ipak treba podsetiti da smo pre pedesetak godina bili razvijeniji od Brazila, bez obzira na neuporedivu prednost Brazila u prirodnim bogatstvima i u prostoru.

Tipičan brazilski stan (kolektivna izgradnja za srednju klasu) ima tri jasno odeljene zone i to:

- zona dnevnog boravka i zajedničkog korišćenja (dnevna zona),
- blok prostorija za spavanje (noćna zona),
- servisni sadržaji (servisna zona).

Ovakva funkcionalna podela nije neka brazilska specifičnost, ali sadržaji svake od ovih zona govore, kako o dostignutom standardu, a isto tako i o kulturi stanovanja koja je u ovom trenutku kod brazilaca izložena velikim promenama.

Pojedinačni sadržaji su:

4.1 – Dnevna zona

Sadrži obavezno prostorije dnevnog boravka i trpezariju. Najčešće su u istom prostoru, ili su direktno povezani. Bogatiji stanovi imaju i manji bar, a u novije

vreme i poseban prostor za gledanje televizije, jer se ta funkcija potiskuje iz dnevnog boravka. Poneki stanovi (opet bogatiji) imaju televizore u svakoj spavaćoj sobi, a zajedničko gledanje (najčešće prenosi čuvenih karnevala, fudbalskih utakmica, moto trka i sl) je u prostoru zvanom "Hometheater", gde je smešteno 10-15 sedišta i video-bim odgovarajućih dimenzija.

U dnevnoj zoni, ispred dnevnog boravka i trpezarije je velika terasa sa obaveznim zidanim roštiljem *(8). Terasa je povezana i sa servisnom zonom.

U okviru dnevne zone je i ulaz u stan koji, kao izdiferenciran prostor retko kad postoji i nema funkcionalno opravdanje. Temperaturno prilagodjavanje (vetrobran i skidanje suvišne garderobe) nije potrebno. Kišobrani se ostavljaju u kolima ili u garaži. Unošenje namirnica u stan i kuhinjskih i higijenskih potrebitina se obavlja preko servisnog ulaza. Zbog svega toga se u brazilski stan ulazi direktno preko dnevnog boravka.

4.2 – Noćna zona-spavaći blok

Zbog funkcija koje se ponekad (mimo spavanja) obavljaju u spavaćim ili tzv. kombinovanim sobama, kao što su učenje, hobi ili neke intelektualne aktivnosti, postavlja se pitanje: da li je ove prostore zajedno moguće nazvati "noćnom zonom"? U brazilskom slučaju, skoro da nema dileme jer, sem spavanja, održavanja lične higijene i oblačenja, drugih funkcija skoro da i nema u ovoj zoni. Naravno da gledanje televizije iz kreveta ne zaslužuje u tom smislu neku pažnju. Tek u ponekim stanovima u ovoj zoni se pojavljuju sobe sa jednim ležajem i radnim prostorom, pa se pretpostavlja da su to spavaće sobe odraslih učenika ili studenata.

Sve to govori da su radni prostor i aktivnosti zaposlenih negde van stana i porodičnog života koji se u njemu odvija.

*(8) Roštilj u kulturni življenja zauzima značajno mesto kod Brazilaca svih društvenih slojeva. Ne samo zbog navika u ishrani (jer je uvek bilo dobrog i jeftinog mesa), već je to preraslo u instituciju porodičnog okupljanja i druženja sa prijateljima.

Sadržaj i oprema spavaćeg bloka najviše govore o standardu porodice. Odnos broja kupatila i spavaćih soba je najbolji pokazatelj. Svaki stan ima najmanje dva kupatila (ne razunajući mokri čvor u dnevnoj zoni koji služi gostima, kao ni kupatilo u servisnoj zoni). Jedno kupatilo je za roditelje i u njega se ulazi iz njihove sobe – preko garderobnog prostora. Takve sobe-celine se nazivaju (MASTER)SUITE, što je očigledno termin koji je preuzet od Amerikanaca (SAD). Brazilci baš ne vole da se uočavaju ovakva preuzimanja (uz komentar...pa, i mi smo Amerikanci...), ali ih i drugi termini odaju.

Kod bogatijih stanova sve sobe za spavanje su SUITE, što se može prevesti kao spavaća celina, gde je pored sobe obavezno i kupatilo i garderobni orman minimalne dužine oko 2.0 m (9).

Kod svih rešenja se nastoji da kupatila imaju prirodno svetlo i ventilaciju. Ponekad su kupatila vrlo vešto data uz fasadu objekta, naizmenično u nizu sa terasama, na koje se izlazi iz spavaćih soba i preko kojih sobe dobijaju dnevno osvetljenje. Na taj način je dobijena funkcionalno-prostorna inverzija, gde su sobe a ne kupatila, kako je to uobičajeno, u dubini trakta. Ovim rešenjima, u ovim klimatskim uslovima, se ipak ne može ništa zameriti.

Kupatila izuzetno retko imaju kade, već samo tuševе, što je vrlo dobro razradjena i tehnički savladana tradicija, gde su od opreme najvažniji protočni grejači na struju (ne i bojleri) za toplu vodu. Veoma su malih dimenzija i rade bez prekida.

Bogatiji, u kupatilima koja pripadaju roditeljskim sobama (naš termin, a njihov je već pomenuti Master Suite) imaju razne djakuzi kade sa hidromasažom i drugom opremom.

4.3 – Servisna zona *(10)

Čini je grupa prostorija koja opslužuje stan sa neophodnim (pratećim) funkcijama koje nisu u prvom planu, a to su čuvanje i priprema hrane i održavanje higijene sta-

*(9) Tako se i sasvim prolazne garderobe nazivaju "CLOSET" što u izvornom značenju podrazumeva zatvoren prostor koji se koristi za garderobu.

na i svega drugog što se (od upotrebnih predmeta) nalazi u stanu.

U ovoj zoni je i skoro obavezna devojačka sobica (ili soba za poslugu) koja se javlja već kod stanova sa oko 90 m². Kod najvećih stanova su i dve takve sobice (kuvarica i sobarica). Manji mokri čvor sa tušem obavezan je uz ovu funkciju, ali su zato dimenzije soba minimalne: dužina 2.0 m, a širina 1.4–1.8 m. Retko su veće i najčešće nemaju garderobni orman.

Interesantno je da se sve ove sobe retko javljaju sa svojim prozorom na fasadi, već se ventiliraju preko prostora koji služi za pranje i sušenje veša. Ovaj prostor nije zatvoren prozorskim oknima, već je vizuelno odvojen ili visokim zidanim parapetom, ili ogradom–“zidom” od poda do plafona, od šupljih elemenata (često opekarskih) koji omogućavaju ventilaciju vazduha i prodor dnevnog svetla. Ne retko ovaj prostor ima oblik terase širine oko 1.5 m, koja se proteže ispred svih prostorija servisne zone, a prema fasadi je već opisani “šuplji zid”.

Zbog ovakve prakse u Braziliji se, ni u najsiromašnijim područjima ne može videti veš na fasadi, ma kako se to nama u Evropi, a posebno na Mediteranu, činilo da ta pitoresknost razbija “sivilo grada”.

Inače, prostor za pranje i sušenje veša od opreme sadrži obavezno: mašinu za pranje (ponekad i dve), često i mašinu za sušenje veša (mada nije neophodna jer je uglavnom toplo), kao i (kod nas već zaboravljeno) korito–česmu za ručno pranje bilo čega što nije za mašinu.

Kuhinja u brazilskom stanu zauzima značajno mesto i opremljena je svim stabilnim i pokretnim uređajima kao što su: sudopera, mašina za pranje posudja, frižideri (najčešće su dva zbog velikih količina osvežavajućih pića, povrća i voća koji se u njima drže) i plinski šporet (ne električni). Tome svemu treba dodati brojne police i ormarije za posudje i razne kuhinjske aparate, itd. Naravno, i radna površina je povećih dimenzija i obavezno

*⁽¹⁰⁾ Upravo kod ovih prostora je i najveća razlika u funkcionalnoj strukturi našeg i brazilskog stana. Zapravo, dosta toga mi u našim stanovima nemamo, ni po funkciji, ni po površinama. Tu je možda naš gradski stan, između dva svetska rata bio bolji.

se naslanja na sudoperu ili predstavlja njen deo.

Uz kuhinju, ili u njenom okviru, je i prostor za obedovanje, da se trpezarija ne bi koristila za doručak i pojedinačne obroke.

Pravih ostava za hranu u brazilskim stanovima nema, jer se zbog tople klime veći deo namirnica drži u frižiderima, a zbog dobro snabdevenog tržišta, nema potrebe da se stvaraju bilo kakve zalihe. Zbog toga i ostave uglavnom služe za čuvanje vina i žestokih pića.

5. UMESTO ZAKLJUČKA

Da bi se ovaj prikaz dominantnog oblika gradskog stanovanja bolje razumeo, potrebne su i neke napomene o socijalno-ekonomskim prilikama u zemlji, o razvojnim i tehničkim karakteristikama, o odnosima između različitih društvenih grupa (različitih po poreklu, statusu, itd.)

To znači da su potrebne i dodatne informacije o kontekstu celine brazilskog društva.

Brazil je zemlja u razvoju, što se da uočiti na svakom koraku, ali sa velikim regionalnim razlikama. Dok je jugoistok zemlje (sa Sao Paolom kao ekonomskim centrom) razvijen skoro (!) kao Evropa, središnji deo zemlje i severozapad su prilično nenaseljeni. Ponekad se ovde putuje i po 200 km, a da usput nema naselja.

Dobri poznavaoци ovdašnjih prilika tvrde da je u zadnjih petnaestak godina u toku proces formiranja veoma jake srednje klase, koja upravo nastanjuje ovde prikazane stanove. U vezi toga, uz svaki oglas o njihovoj prodaji daju se i uslovi otplate. Najčešće je to na 100 mesečnih rata, što banke stimulišu svojim kreditima.

Ekonomsko jačanje odredjenog društvenog sloja znači i njegovu veću političku ulogu, mada se i tzv. oligarsi, vlasnici ogromnih latifundija, još uvek politički dobro drže. Ima ih mnogo među senatorima (po tri iz svake od 26 brazilskih država). Tako je na pr. potomak porodice koja je državi poklonila zemlju za izgradnju nove prestonice (oko 14.000 km²) sada guverner Federalnog distrikta (Brazilije). A politička moć guvernera (pa i senatora)

ozbiljno konkuriše ovlašćenjima federalnog predsednika.

Brazil je multirasno i multietničko društvo. Segregacije zvanično nema i u međuljudskim odnosima se ne oseća. Vrlo su česti i mešoviti-medjurasni brakovi. Ipak za formiranje jedne tako izmešane nacije, treba vremena. Još uvek su prisutne objektivne prepreke pred populacijom nekadašnjih robova da bi uživali u proklamovanoj jednakosti. One su ekonomske prirode i u obrazovnom sistemu. To je život u "začaranom krugu" iz kojeg se može izići boljim obrazovanjem, a taj "krug" nije socijalni milje za sticanje boljeg obrazovanja (slično je i sa našim romima), Radi ilustracije ovog stanja može da posluži i sledeća slika : Ogromna samoposluga sa oko 80 naplatnih kasa, a skoro sve kasirke su meleskinje ili crnkinje stare oko 20 godina. U bankarskim službama, već dominiraju belci.

Brazilci su uglavnom blag i trpeljiv narod, što je po malo neočekivano za trope, kako mi evropljani to stereotipno zamišljamo i očekujemo da iz ovdašnjih "divljina" sve mora biti divlje. Valjda su to portugalci nametnuli kao odliku svog mentaliteta.

Ekstremizam, pa i verbalni nije poželjan. Zbog toga nije preporučljivo nešto ružno reći o bilo kom narodu ili ovdašnjoj etničkoj ili socijalnoj grupi. Ova preporuka aktuelno se odnosi na arape (ima ih oko 8 miliona, uglavnom hrišćana iz Sirije i Libana i nisu sirotinja), jevreje (ima ih oko 300.000 ali su i na mnogim istaknutim pozicijama) i homoseksualce (broj im se ne zna ali je vrlo verovatno da će u svakom društvu to biti neko od prisutnih.

Ipak, i brazilci se prebrojavaju i grupišu po raznim osnovama. Govori se na pr. da ima oko 25 miliona (od 170) koji su poreklom Italijani, oko tri miliona je japanaca (drže povrtarstvo i hortikulturu). Ima i oglasa za kupovinu stanova, gde se iz priloženih fotografija vidi da dotični kondominijum grade jevreji, pa se prema tome očekuje da i kupci budu iz te populacije.

Opšti tehnički nivo pojedinih sistema je zavidan i često zasnovan na dobroj informatici *(11). Smatra se da Brazil ima

jedan od najboljih bankarskih i katastarskih sistema na svetu. U okviru katastra, pored imovine, registrovani su i svi stanovnici (pa i privremeni). To je tzv. katastar fizičkih lica.

Uopšteno rečeno, usvojeni su najviši standardi za sve što je moguće standardizovati, od industrijske robe do procedura. Tako se na pr., ne može videti mesar u samoposluzi bez plastične kecelje, maske na licu i belih gumenih rukavica, a čekanje u redovima je zamenjeno prijatnim sedenjem u prijemnim holovima. Saobraćaj uglavnom dobro funkcioniše. Pogotovo drumski i aerotransport, jer je razvoj železničkog u stagnaciji zbog, još uvek jeftinog benzina. Vodni saobraćaj tek treba razviti, jer se plovne reke uglavnom nalaze u nerazvijenim područjima.

Izgradnja i funkcionisanje gradova zasniva se na dobrom izboru prioriteta o kojima država (gradske vlasti) vode računa i na tome insistiraju. Apsolutni prioritet je planiranje i izgradnja gradskih i prigradskih saobraćajnica na magistralnim pravcima. Kroz urbanističke uslove za izgradnju pojedinačnih objekata (koji se nužno uklapaju u neku funkcionalnu celinu) obuhvataju se sekundarni elementi saobraćajnog sistema, čiji se značaj oseća tek onda kada se o tome ne vodi računa. U pitanju je stacioniranje-parkiranje vozila. Ovde je važeća praksa da se vozila stacioniraju tako da ne ometaju tok saobraćaja.

U konkretnim urbanističkim uslovima (što se da videti iz stalnih licitacija za prodaju uredjenog gradjevinskog zemljišta, a objavljuje se u lokalnoj štampi) prisutni su svi parametri za izgradnju objekata. Pri tome nisu škrti u odnosu na zauzetost zemljišta, gde pokrivenost parcele gabaritom objekta ne ide ispod 40%, a indeks izgradjenosti (P bruto gr.objekta / P parcele) često je veći od 5.0. Parkinzi i garaže su obavezno na parceli, najčešće na nivou podruma, čija površina u tom slučaju ne ulazi u obračun bruto gradjevinske površine objekta, koja je inače osnov za sve obaveze investitora, i zbog toga je vrlo kontrolisana.

*(11) U uvodjenju interneta u Brazilu, najveće zasluge ima naš čovek, poreklom iz Prizrena. Zove se Aleksandar Mandić, a otac mu je rođeni brat pok. Prof. arh. Stanka Mandića.

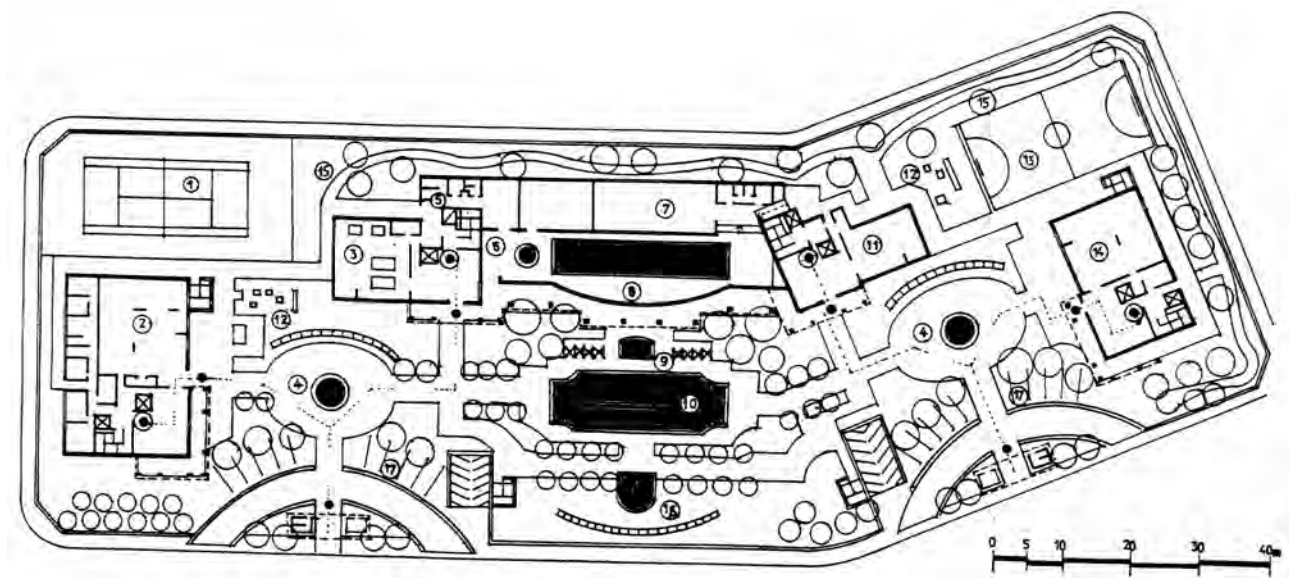
I na kraju, vratimo se opet brazilskim stanovima. U priložima su date ilustracije rešenja stanova različitih površina i nivoa opreme sa odgovarajućim komentarima. Dimenzionalni parametri su slični našima, a ponegde su neke mere manje nego što zahtevaju naši propisi, kao na pr.:

- hodnici su širine oko 90 cm.,
- devojačke sobice su širine i po 140 cm.
- kupatila imaju širinu 110–120 cm. (ali je njihov broj mnogo veći).

Brazilci se u svojim velikim stanovima ne razmeću sa površinom pojedinačnih prostorija. Spavaće sobe su čak i manje nego što se to očekuje u tako velikim stanovima. Uglavnom, porast stambene površine je dobijen povećanjem broja spavaćih soba (jer se rado prihvataju i gosti), njihovih garderoba, kupatila, a ponekad i terasa ispred tih soba. Isto tako, javljaju se i novi prostori, kojih do sada nije bilo. To se uglavnom odnosi na gledanje televizije (zasebni "Hometheater"), ali i na dodatni prostor za obedovanje u sklopu servisne zone, koji ponekad ima dimenzije trpezarije, inače već postojeće u sklopu dnevne zone.

I pored nespornih kvaliteta kod prikazanih rešenja, kod većih stanova se može zapaziti sledeće: kada se povežu dnevni boravak, trpezarija i Hometheater, dobija se prostor od preko 60 m² koji ima istu visinu kao i sve ostale prostorije stana. Konkretno je to oko 2.60 m. kao i kod nas, a to je za ovoliki prostor svajako malo. Problem (ako se to tako može nazvati?) je rešiv jedino dupleksima. Tako nešto (dupleks) treba očekivati uskoro jer, ako to neko uspešno plasira, to postaje modni trend i vrlo prihvatljivo kod ove ciljane grupe.

Slično je već bilo sa opremanjem ovako velikih stanova, gde su se uspešno "ubacili" dekorateri. Opremanje stana iz oglasa za prodaju samo je predlog arhitekta, autora projekta zgrade. Ako se angažuju u toku gradnje, "dekorateri" rešenje menjaju do granica tehničke prihvatljivosti, plasirajući pri tome brojne nove sadržaje kao što su: spuštene plafoni, razne pregrade i dodatni hortikulturni elementi. Prolazi čak i drevna kineska veština "Feng shui", koja ima svoja posebna pravila za uredjenje zdrave stambene sredine.

Prilog 1a – Kondomijum "Mustique", Lokacija i parterno rešenje

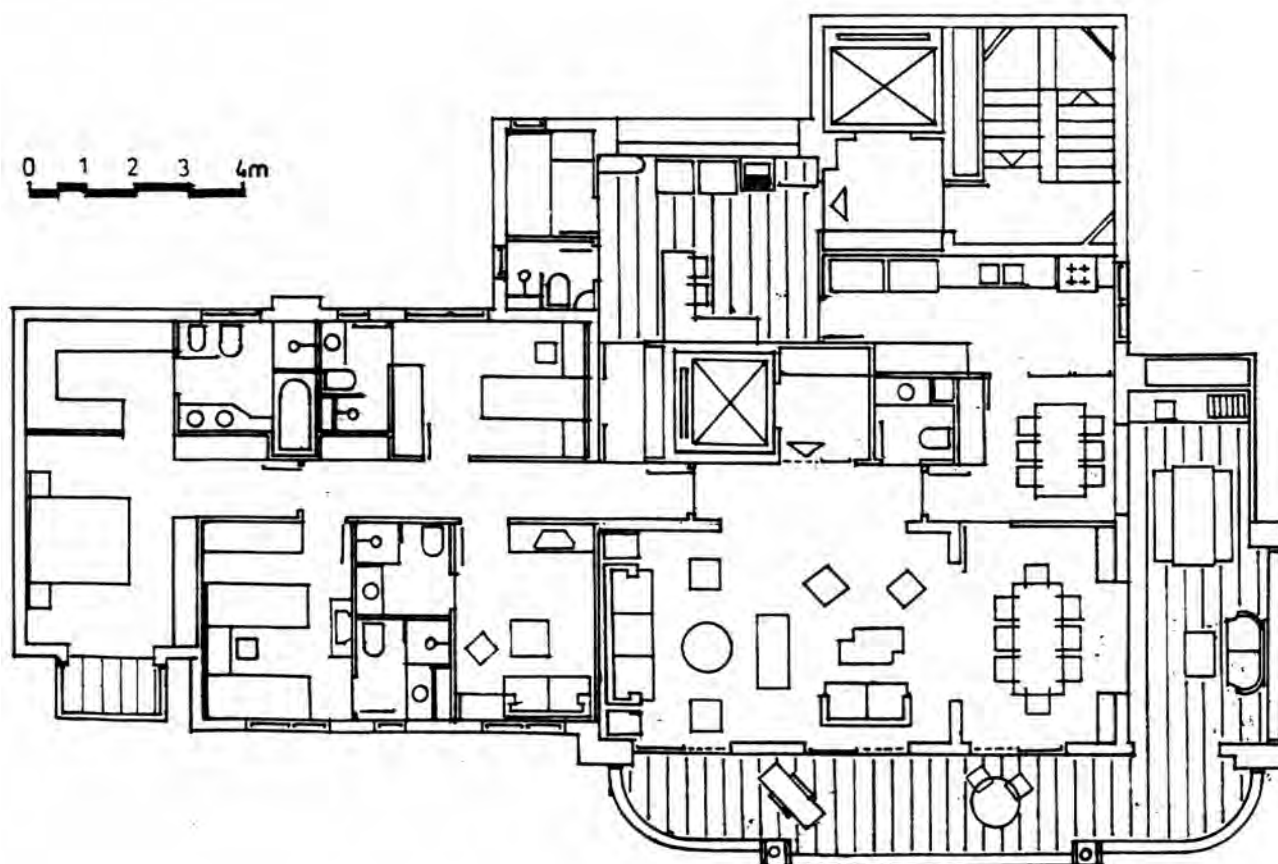
Rua Alessandro Volta, Sao Paulo, Na terenu od 9.870 m² izgradjena su 4 stambena objekta visine P+27. Na svakoj etaži je po jedan stan površine 238 m². Ukupno 108 stanova. sa oko 700–750 stanovnika. Bruto izgradjena površina je preko 26.000 m², dok je indeks izgradjenosti blizu 3.0. Projektovano u Ateljeu "Ez Tec"

Sadržaji i površine u parteru

o/ Ulazi u stambene zgrade, 1/ Tenisko igralište, 2/ Sala za zabavu odraslih, 3/ Sala za igre (bilijar, itd.), 4/ Trg sa fontanom, 5/ Sauna, 6/ Banja–toplo kupatilo, 7/ Fitness centar, 8/ Zatvoreni bazen (25 m), 9/ Dečji bazen, 10/ Otvoreni bazen (25 m), 11/ Rekreacija dece, 12/ Dečje igralište, 13/ Višenamensko igralište, 14/ Sala za dečje zabave, 15/ Staza za šetnju, 16/ Vodeno ogledalo, 17/ Parkinzi za posetioce.

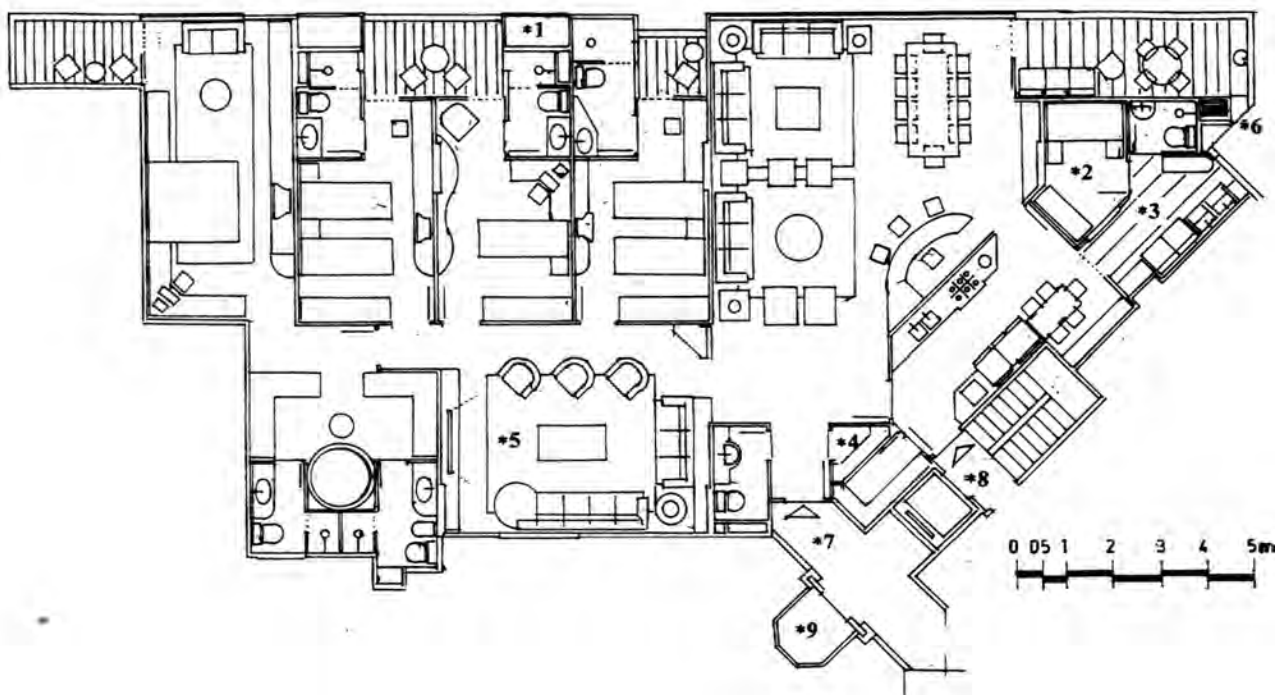

Prilog 1b – Kondominijum “Mustique”, Sao Paolo, Perspektiva – Fasade objekata

Prilog 1c – Kondominijum “Mustique”, Sao Paolo, Osnova tipskog stana

Površina je 238 m². Stan ima 4 spavaće sobe. Sve su sa kupatilom i garderobom, tzv. Suite. Sadržaji dnevne i servisne zone su zastupljeni u potpunosti.

Prilog 2a – Blok 213 Norte, Brazilija

Spratnost P+6 sa 2 stana na stepeništu površine 268 m²/ br po stanu. Atelje "Da'Vila Arquitetura". U parteru objekta (dvorištu) je bazen, a i prizemlju su sauna sa salom za odmor, klub za socijalne kontakte, Fitness centar i zajednički roštilj. Oznake u osnovi: 1/ Maskirani ventilacioni kanal kupatila, 2/ Devojačka soba se ventilira preko servisnog prostora (3), 4/ Ostava za plće (a ne garderoba), 5/ Gledanje TV "Hometheater", 6/ Roštilj, 7/ Glavni ulaz (Entrada social), 8/ Servisni ulaz (Servicio), 9/ Panoramski lift

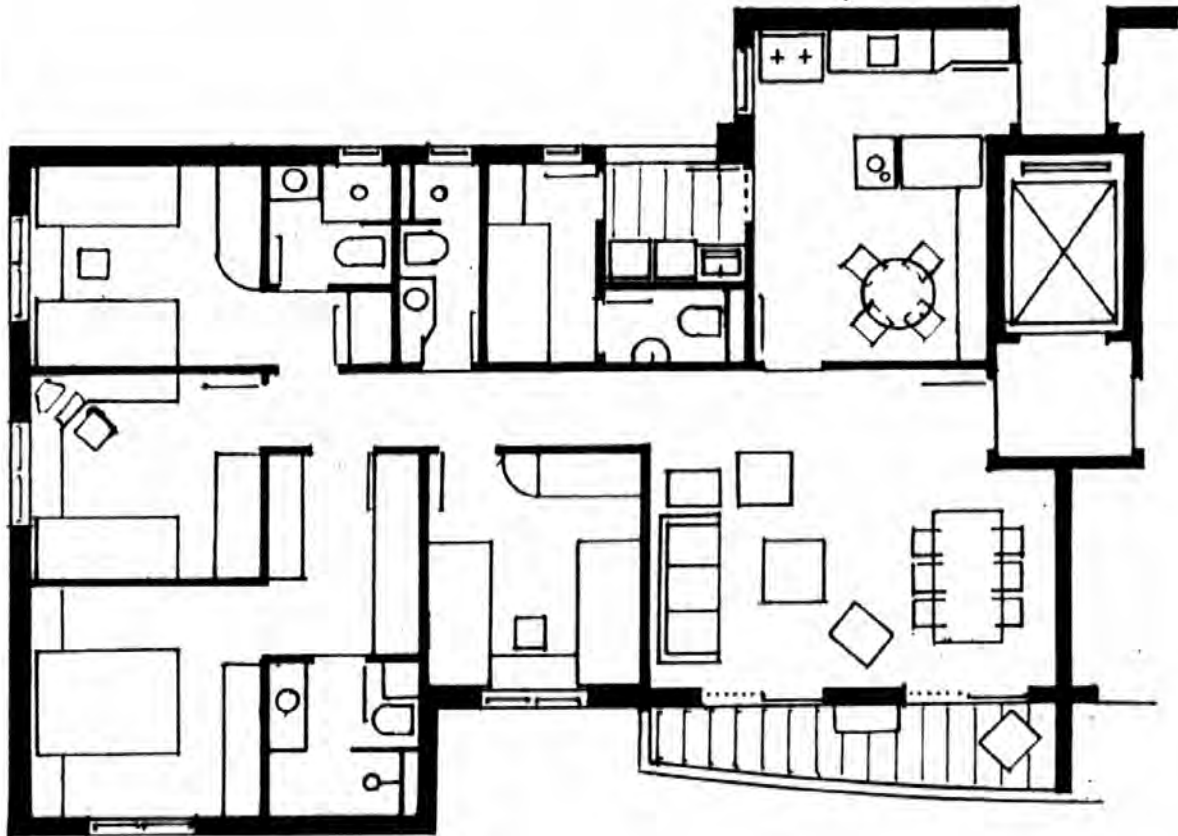

Prilog 2b – Blok 213 Norte, Brazilija, Izgled objekta

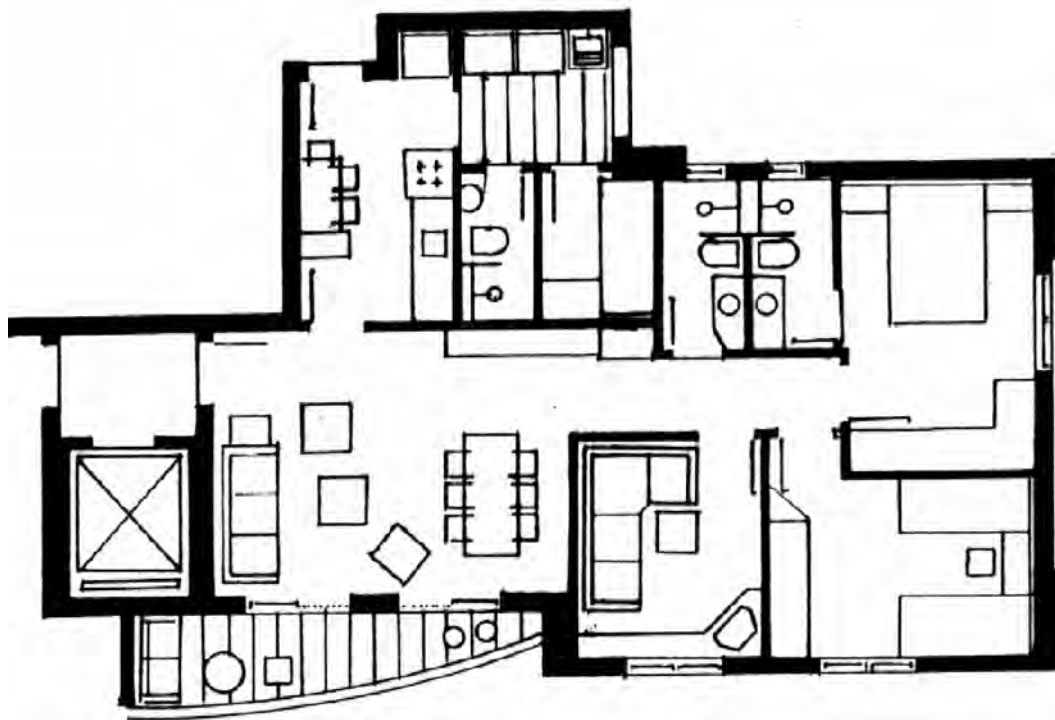
Komentar uz Prilog 2 sa prethodne strane:

Svojevremeno su (oko 1968/69 godine) pokojnom Prof. Branku Aleksiću u JUGINUS-u u nekoj njihovoj publikaciji, objavili jedan članak, gde je težište (tema) bio SAVREMENI STAN. U marketinškoj žurbi, čemu je bio sklon tadašnji direktor, članak je odmah publikovan, a da njegov autor nije pogledao prelom. Tako se potkrala greška. pa je epitet "savremeni" zamenjen rečju "savršeni (stan)". Tako skromnom čoveku kao što je bio Branko Aleksić, svakako ni u snu ne bi palo na pamet da to napiše za svoje delo, mada je skoro imao pravo da to uradi za priloženo rešenje.

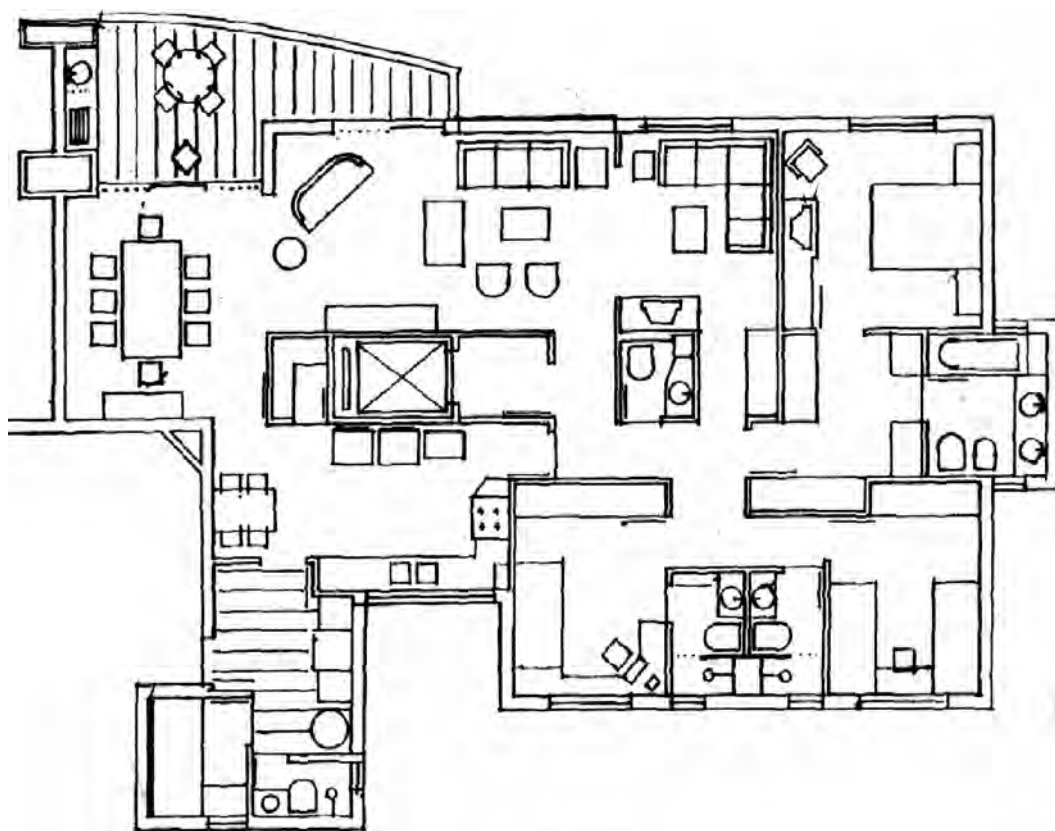
I ovde je reč o savremenom (Brazilskom) stanu i, ako bi se pri publikovanju napravila greška kao što je gore opisano, možda bi to prošlo nezapaženo, jer stan i jeste savršen (pre svega po komforu).. Čovek može samo da zažali što ne poseduje takav stan, ili, ako je arhitekta, što ga bar nije projektovao.

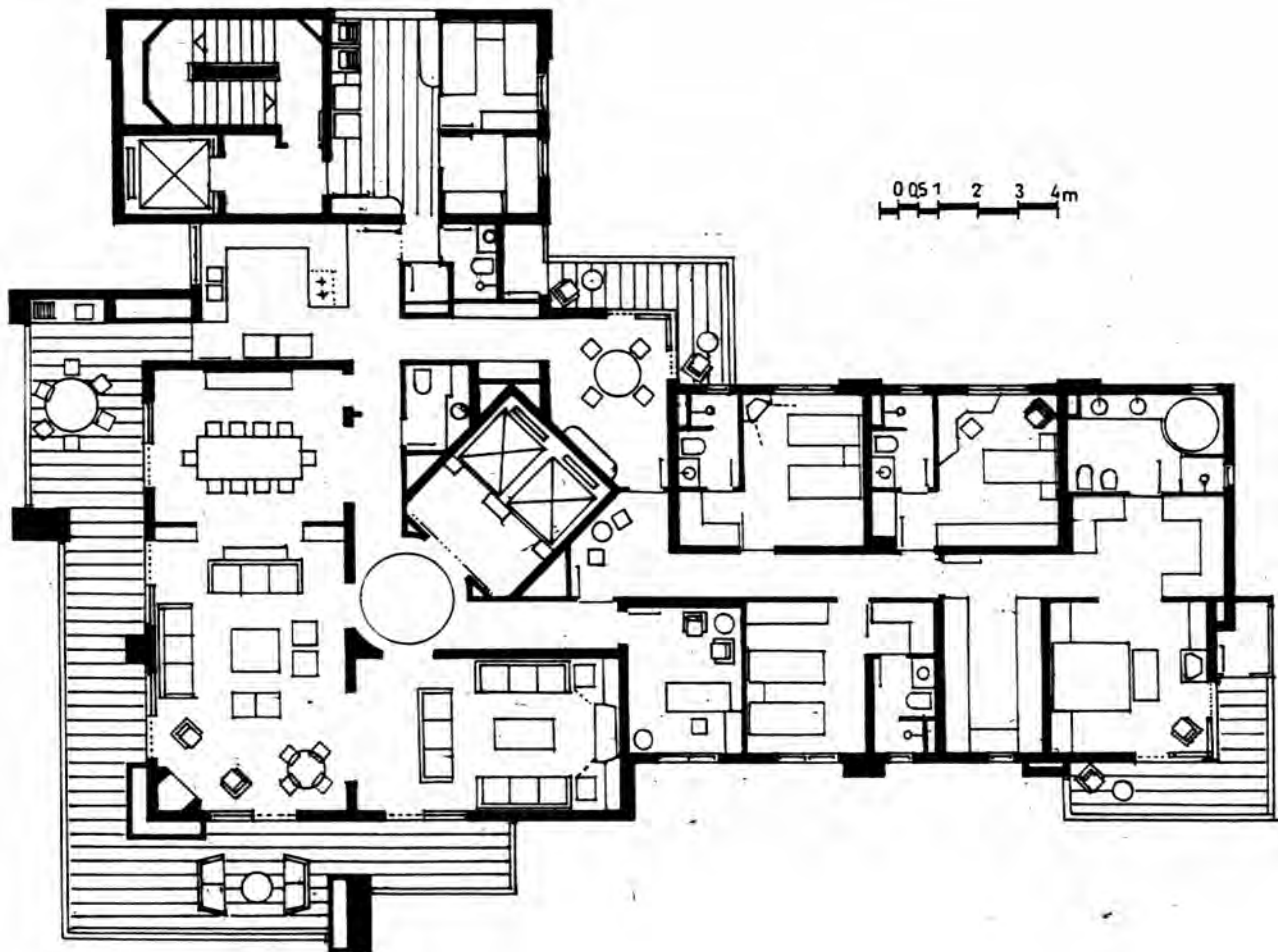
Prilog 3 – Kondominio "Vincetori", Sao Paolo, Osnova tipskog stana od 94 m²
Ares de Boa Vista. Spratnost P+11, sa 22 stana. Realizacija: Schanin. U prizemlju: sale za gimnastiku i zabavu, igra dece, bazeni za decu i odrasle, itd. U stanu 3 sp. sobe i 2 kupatila. Iako su zastupljene sve funkcije, površine prostorija su skoro minimalne, i otuda i relativno mala ukupna površina

Pilog 4 – Edificio NeoMilano, Vila Romana, Sao Paulo, Osnova tipskog stana 126 m2
U prizemlju sadržaji kao u Prilogu 3. U stanu 4 sp. sobe, 3 kupatila.

Primer 5 – Lokacija: Platinum Place, Bairro Santo Antonio , Sao Paulo,
Rua Dr. Samuel de Castro Neves. Osnova tipskog stana od 173 m2 brutto.
Projektovano u firmi "Hochtief".
Stan sa tri spavaće sobe, tri kupatila i garderobe. Sve su "Suite". Posebna soba za gledanje TV i svi ostali sadržaji sa znatnim dimenzijama su doprineli da ovaj stan ima skoro 50 m2 veću površinu od prethodnog, iako im je funkcionalna struktura slična.

Prilog 6 – Objekat Lazuli da Cyrela, Sao Paolo, Osnova tipskog stana od 400 m² br. Av. Jose Galante, Projektovano u Ateljeu Marcio Curi e Azavedo Antunes, Arqitetura. Stan ima 4 spavaće sobe (sve su "Suite"), radnu sobu, Hometheater, dnevnu sobu, trpezariju, dve sobice za troje slugu. Kupatila je 5 plus mokri čvor za goste. Samo glavna terasa ima 63 m². Roditeljska soba (Master Suite) ima i dve zasebne garderobe veličine osrednjih soba (svaka), itd.

Kažu da ima i većih stanova u kolektivnim zgradama, sa preko 500 m² površine, koji se protežu na dve etaže, i pored ostalog imaju i bazene na terasama. Ovde se to ne prikazuje, jer nije bilo dokumentacije, a ozbiljno se postavlja pitanje da li bi to imalo ikakvog smisla.

KOMENTAR UREDNIKA

Baš kao Dr. Nedja Borovnica, i moja malenkost je bila jedan od aktera naše Industrijske Moderne u periodu 1960–84 god. Obojica smo se sa mnoštvom naših kolega zdušno trudili da od "govana napravimo pitu", odnosno da na čemernim površinama od 40–60 m² isprojektujemo i izgradimo stanove koji će biti ne najbolji, već najmanje loši i koliko toliko habitabilni. Potrebno je, međutim podvući: ove minimalne POVRŠINE nisu izmislili arhitekti, već su na njma insistirali investitori, a mi smo samo pokušavali da "turimo slonče u lonče" i u tome smo, bog-

me i uspevali, s tim što slončetu verovatno nije bilo najugodnije. Susret sa ovakvim, pravim, stanovima, predstavlja za sve nas nesumljivo melem za napaćenu dušu, mada će nas verovatno do kraja života gristi pomisao da mi sami nismo nikada imali priliku da tako nešto projektujemo (a garantujem da bi smo mogli i to dobro!) ili čak tako nešto da priuštimo sami sami. Pošto vidimo da Nedja boluje od iste rane kao i mi, još jednom ga, moleći za nove priloge, pozdravljamo, a vama skrećemo pažnju da ovaj tekst sa priložima dobro proučite i shvatite šta je pravo stanovanje. Ono što nama nije uspelo, možda će se vama posrećiti! (M.Č.)